

УДК 821.161.2

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА РЕАЛІСТИЧНА ПРОЗА ДЛЯ ПІДЛІТКІВ: ЗМІНА ЕСТЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Тетяна КАЧАК

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
кафедра фахових методик і технологій початкової освіти,
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна,
e-mail: tetiana.kachak@gmail.com*

Висвітлено особливості естетичної парадигми сучасної української реалістичної прози для підлітків та зауважено зміни, які відбулись порівняно з літературою попередньої історико-літературної епохи. Світоглядна модель, історико-культурні умови, уявлення про художність, жанрові, стильові, образні, мовно-нарративні форми, поєднання традиції та новаторства, зорієнтованість на психофізіологічні особливості юного читача конкретного суспільства та епохи – чинники, які визначають зміст і характер естетичної парадигми літератури для дітей та юнацтва. Проаналізовано репрезентацію основних естетичних категорій у текстах Сергія Гридїна, Надії Білої, Дзвінки Матіяш, Зірки Мензатюк та інших письменників.

Ключові слова: реалістична проза для підлітків, естетична парадигма, естетична категорія, художність.

Знакова тенденція сучасної літератури для дітей та юнацтва – розвиток реалістичної прози для підлітків. Художній світ, вибудований на глибоких психологічних образах дітей підліткового віку, розгортанні проблем, які їх хвилюють, виписуванні типових і нетипових для сучасних реалій ситуацій приваблює юних читачів. Українські письменники, опираючись на традицію та екстраполюючи досвід зарубіжних колег, пишуть оповідання, повісті, романи, долаючи стереотипи щодо табуєваних тем, відверто розмовляють з читачами, торкаючись усіх сфер буття (сім'я, школа, вулиця), висвітлюючи їхні емоції та драматичні переживання, непростий досвід дорослішання, стосунків з друзями і навколишнім світом.

Література формується під впливом світоглядної та естетичної концепції епохи, залежить від її культурно-історичних особливостей. Література для дітей та юнацтва змінюється разом зі зміною покоління читачів, суспільних уявлень про дитинство, читання, виховання, значення та функціональні параметри твору для дитини тощо. Письменник, автор реалістичного твору для юних читачів, як ніхто, має відчувати і враховувати ці зміни. Від цього залежить актуальність твору, його затребуваність, популярність серед адресатів, однак, щоб твір не став «одноденкою», а відбувся як художньо-естетичне явище, зайняв свою нішу у каноні, він повинен відповідати естетичним критеріям.

Естетичну парадигму як систему естетичних категорій літератури для дітей та юнацтва актуалізують та репрезентують конкретні тексти та їх сприйняття, інтерпретація, оцінка. Естетичне – єдність об'єктивних особливостей предмета та суб'єктивних якостей того, хто його сприймає. Змінюється естетична парадигма епохи, загальної літератури, зазнають змін і межі естетичних норм літератури для дітей та юнацтва. Однак завжди актуальними залишаються поняття естетичної цінності та естетичної функції художнього тексту. Важливою проблемою літературознавчих студій стає визначення критеріїв естетичного у літературі для дітей та юнацтва, окреслення художності як однієї із важливих мистецьких категорій, ознаки високої якості, досконалої єдності змісту і форми твору.

Перед нами стоїть завдання – висвітлити особливості естетичної парадигми сучасної української реалістичної прози для підлітків (оповідань і повістей Наді Білої, Сергія Гридїна, Ольги Купріян, Оксани Луцєвської, Дзвінки Матіяш, Зірки Мензатюк, Ірини Мацко, Степана Процюка, Оксани Сайко та інших), заакцентувавши на тих змінах, які відбулися впродовж останніх десятиліть під впливом різних чинників.

Літературознавці та критики (Є. Баран, А. Біла, І. Бондар-Терещенко, О. Гнатюк, Т. Гундорова, В. Даниленко, Н. Зборовська, П. Іванишин, Ю. Ковалів, С. Павличко, І. Славінська, Г. Улюра, Р. Харчук та інші) зверталися до осмислення проблеми естетичної парадигми літератури на межі ХХ–ХХІ століть. Однак предметом цілісного аналізу не ставала система естетичних категорій і цінностей сучасної літератури для дітей та юнацтва.

Естетична парадигма літератури для дітей та юнацтва формується на основі взаємодії різних чинників, які визначають її зміст та характер у певну епоху. **Передусім це світоглядна модель, історико-культурні умови, уявлення про художність, жанрові, стильові, образні, мовно-нарративні форми, поєднання традиції та новаторства, зорієнтованість на психофізіологічні особливості юного читача конкретного суспільства та епохи.** Сукупність естетичних категорій, репрезентованих у поезиці текстів, становить естетичну парадигму літератури певного періоду, напрямку, жанру.

В історії української літератури для дітей та юнацтва спостерігаємо кілька етапних змін естетичної парадигми, які відбуваються на межі ХІХ–ХХ століть, у 20–30-х, 60-х та у 90-х роках ХХ століття [8]. Вони пов'язані із соціокультурними чинниками, зміною світоглядних парадигм, переорієнтацією людства «від логоцентричних моделей світу на екзистенційну перспективу “філософії життя”» [9, с. 11], модерні та постмодерні шукання, що своєю чергою зумовили потребу оновлення системи способів художнього зображення людини і світу. За радянських часів визначальним аспектом естетичної парадигми літератури для дітей стала ідеологія та соцреалістичний дискурс. Реалістична проза мала обмежені можливості розвитку, трактувалась як засіб ідейного виховання молодого покоління. Перелом цієї тенденції відбувається у кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття, коли дух свободи і демократії знаходить прояви у мистецтві та літературі. Письменники прагнули по-новому подивитися на світ, що засвідчили нові теми і способи їх розкриття. Настирливо заявляв про себе новий світоглядно-мистецький напрям – постмодернізм. Індивідуалізація та плюралізація стилів, тематичне

розтабування, жанрова еkleктика притаманні літературі останнього десятиліття ХХ століття. Дитячі письменники також не цуралися постмодерного письма, що помітно у використанні міфу й архаїк, сюжетних алюзіях, літературних ремінісценціях, інтертекстуальності, переплетенні різних стилів оповіді, суміші жанрових різновидів, іронічності та пародійності письма.

У 90-ті роки значного розвитку набуває поезія для дітей, казковий епос, пригодницька та історична проза. Письменники шукають нового змісту й поетики для реалістичних та фантастичних текстів. Уже на початку ХХІ століття зауважуємо становлення нової естетичної парадигми української літератури, адресованої юним читачам. Сучасний етап розвитку української літератури для дітей якісно відрізняється від попередніх новими ідеями, проблематикою, іншим рівнем естетичного сприйняття текстів. Формується погляд на дитяче читання не тільки як на засіб навчання та виховання, а й джерело розваги, чинник емоційного розвантаження дитини. Письменники, художники-ілюстратори, видавці, організатори дитячого читання вийшли на новий рівень усвідомлення якості книжки для дітей та юнацтва. Свої корективи у тематику, жанрові, образні та наративні параметри сучасної книги для дітей вносить час, переклад і пропагування зарубіжних книг для дітей та юнацтва.

Зміна естетичної парадигми простежується на текстуальному та контекстуальному рівнях. Світоглядна концепція, культурно-історичні умови епохи, в якій творить митець і до якої належать адресати його текстів, – контекстуальний аспект, який визначає текстуальні практики (художність, тематика, жанр, стиль, образи, мова твору) та їх естетичний характер.

Цілісне уявлення про естетичну парадигму сучасної реалістичної прози для підлітків формує аналіз змісту репрезентованих естетичних категорій. «Естетичні категорії – найістотніші поняття естетики, що вказують на якості естетичних предметів. Йдеться передусім про поняття “естетичне”, зумовлене потребою синтезу інших автономних понять: досконалого, гармонії, міри, прекрасного, потворного, величного, піднесеного, героїчного, трагічного, комічного, драматичного, наявних у художніх творах» [11, с. 351].

Художній твір – одна із форм духовного життя людини, спеціально відібрана, осмислена й оформлена дійсність, своєрідний вияв прекрасного, як найвищої естетичної цінності. Вважалося, що у художньому творі обов’язково досконалою (прекрасною) має бути форма, але прекрасне є предметом художнього осмислення, компонентом змісту твору. У змісті оприявлені етичні цінності, що пов’язано з традиціями та специфікою літератури для дітей.

Базовим поняттям, якісною ознакою, критерієм естетичного сприйняття та оцінювання художнього твору, а разом з тим компонентом естетичної парадигми літератури є поняття **художності**. Воно охоплює і зміст, і форму літературного твору, залежить від психології творчого мислення і майстерності автора, забезпечує повноцінне функціонування твору, вписування його у традицію і канон та адекватну читацьку рецепцію. «Художнє слід розглядати як “прикметник від іменника” мистецтво. ... художнє виступає як вид естетичного, що є родовим поняттям; художня діяльність – вид естетичної діяльності, художня творчість – вид естетичної творчості» [4, с. 837].

Петро Іванишин, міркуючи над проблемою актуалізації поняття «художність», називає його критерії. «Перший критерій – *техне*, – є естетичним і пов'язаний із оцінкою зовнішньої форми літературного твору. Йдеться про оцінку “творчого ремесла” (І. Франко) письменника як майстра слова, його мовно-образотворчої, художньо-мовленнєвої, версифікаційної, стильової тощо майстерності. Другий критерій – *ейдологічність* – теж естетичний і за його допомогою оцінюється внутрішня форма твору. Тобто оцінюється образотворча майстерність автора, оцінюється якість й окремих образів (їх функціональна завантаженість, новизна й інформативність тощо), й ейдологічної системи – як образної дійсності – в цілому. І нарешті третім основним критерієм є *духовнотворча телеологічність* твору. Цей інтенціональний критерій оцінює зміст і смисл літературного твору з погляду духовнотворчої майстерності автора. [...] Фактично йдеться про оцінку людинотворчого та націотворчого потенціалу твору» [5].

Література для дітей – сегмент загальної літератури, явище мистецьке і феномен естетичний, тому ці критерії художності (з урахуванням вікових особливостей адресатів) – обов'язкові в її творенні та оцінці. Письменники розгортають сюжет, обирають тематико-проблематичне коло, жанрово-стильові форми, вибудовують мовно-нарративну площину; конструюють образ героя-ровесника, передають його характер і психологію, транслюють моделі поведінки; закладають у зміст твору ті смисли, які мають «зачепити» читача певного віку, стимулювати пережити і проїнятися прочитаним, отримати естетичне задоволення. В цьому переконуємось, аналізуючи сучасні реалістичні повісті для підлітків. Сергій Гридін у повістях «Не такий», «Незрозумілі», «Не-Ангел» порушує проблеми дорослішання, закоханості, самопошуків, стосунків дітей з ровесниками та батьками. Головний герой – хлопець-підліток, характер і поведінку якого письменник описав психологічно глибоко і відверто. Це не є типово позитивний чи зідеалізований герой, який був властивий текстам радянської доби й мав стати юним читачам прикладом для наслідування. Денис Потапенко, Саня Головка і Олесь (головні герої названих повістей) поєднують в собі як позитивні, так і негативні риси характеру й поведінки. В цих образах «впізнають себе» сучасні підлітки. Можливість чіткої ідентифікації читача з героєм – знакова риса сучасної підліткової літератури. Автор залишає читачам право оцінювати поведінку юних героїв, схвалювати чи критикувати їхні вчинки, робити власні висновки у процесі засвоєння нового емоційного досвіду.

У сучасному суспільстві змінюються етико-естетичні норми та оцінки поведінки молодих людей, нівелюються категоричні стереотипи щодо їх морально-етичного, гендерного, статевого виховання. Повісті Сергія Гридіна, Ірини Мацко («Перехідний вік моєї мами»), Ольги Купріян («Солоні поцілунки»), а особливо Наді Білої («Крута компанія») є дзеркалом цих змін. Передача мовної поведінки, художнє прописування сучасних реалій, ситуацій та правдиве висвітлення внутрішнього світу, психології сучасних підлітків надають творам особливої енергетики, смислу, змінюють уявлення про естетику сучасного реалістичного твору, розширюючи горизонти етико-естетичних норм. Якщо розглянути ці тексти крізь призму дихотомічних пар естетичних категорій, то у них більше звичайного, ніж піднесеного, буденного, ніж сакрального. У їх сприйнятті особливу роль відіграє індивідуальний, суб'єктивний аспект. Різні вікові

категорії читачів, виховані на різних уявленнях про етичні та естетичні норми й цінності та їх артикуляцію в літературі, по-різному сприймають ці тексти. Це закономірно, адже «естетичне» виявляє тип ставлення людини до явищ буття, яке за своїми характеристиками є ціннісним, оцінним, особистісним, індивідуальним, почуттєвим.

Сучасна молодь, як правило, адекватно реагує на подібні тексти, їй близька і зрозуміла така естетична «риторика». Глибше моделі емоційного та естетичного переживання/прочитання текстів юними читачами можна пізнати у процесі рецептивно-естетичних студій. Незаперечним залишається той факт, що «естетичне сприйняття стає живим сприйняттям тільки через об'єкт, тієї миті, коли художні твори самі стають живими під поглядом спостерігача» [1, с. 239]. Це важливо у процесі аналізу естетичної парадигми твору чи групи творів.

Посттоталітарний період став каталізатором розширення тематико-проблематичного кола реалістичної літератури завдяки актуалізації національно-патріотичних та антиколоніальних мотивів. Повісті «Як я руйнувала імперію» Зірки Мензатюк, «Вітроломи», «Варвари» Степана Процюка, «Хутір» Олени Захарченко засвідчують прописування образів дітей, на долю яких випало жити у епоху суспільних змін, а також порушення проблем національної історії, формування національної свідомості й пам'яті у молодого покоління [7]. Художньо-естетичний рівень цих творів різний і значною мірою залежить від умінь автора висвітлювати такі складні теми, не перейти межі «ускладненої простоти», розмовляючи з юним читачем, поєднати змістові і жанрові компоненти тексту в єдину систему. Твори Степана Процюка, Зірки Мензатюк – органічні і цілісні художні полотна, тоді як повість «Хутір» Олени Захарченко має ознаки штучного синтезу різнорідних сюжетних елементів, не завжди доречного переплетення реального і містичного, сучасного та історичного, художньої правди і вимислу. Якщо попередньо названі тексти Сергія Гридіна, Ольги Купріян, Ірини Мацко, Наді Білої належать до тих, змістова і смислова сутність яких може бути означена як «людинотворча», то повісті Степана Процюка, Зірки Мензатюк, Олени Захарченко позначені виразним «націотворчим потенціалом».

На формування естетичної парадигми сучасної літератури для дітей та юнацтва впливає поява якісних перекладів українською мовою світової класики і сучасних текстів, які здобули популярність у юних читачів різних країн. Ця тенденція однозначно позитивна, адже розширює коло читання й читацькі горизонти, дає можливість побачити національну специфіку і зрозуміти, що читають і чим живуть ровесники в інших країнах, в інших культурах тощо. Зрозуміло, що ці тексти впливають на формування читацьких інтересів і смаків українських дітей, їхні читацькі запити. На них орієнтуються письменники (запозичення, наслідування, екстраполяція) і критики.

Орієнтація на зарубіжні зразки породжує у сучасній літературі для дітей явище написання текстів «на задану тему», яке останнім часом набуває масштабності. З'являються твори, яким бракує художності за всіма вищезазначеними критеріями, однак це не заважає рекламувати й популяризувати їх як комерційний продукт, «вписувати» у шкільний канон.

Ігнорування художньо-естетичного критерію неприпустиме і не може бути виправдане спрощенням чи врахуванням читацьких запитів і потреб у процесі формування змісту літературної освіти, книжкової пропозиції для юних читачів, шкільного канону, який є одним із основних елементів загального канону сучасної літератури для дітей та юнацтва. Слушно зауважує Уляна Баран, коли розрізняє активний і пасивний канон: «Пасивний канон становить корпус текстів, які відповідають усім критеріям якості та репрезентативності з позиції літературознавців, літературних критиків, педагогів та інших впливових на оцінювання інстанцій, проте не є популярними та запотребуваними широким колом читача сучасності. Натомість корпус текстів активного канону складають тексти, які відповідають усім вимогам до якості художнього твору та є актуальними, улюбленими, популярними та інтернаціональними у модерному рецептивному колі масового читача» [2]. А таких текстів у сучасній українській літературі для дітей є достатньо. Поетичні і прозові твори Івана Андрусяка, Андрія Бачинського, Юрія Бедрика, Олександра Гавроша, Василя Голобородька, Сергія Гридіна, Сашка Дерманського, Оксани Думанської, Анатолія Качана, Галини Кирпи, Андрія Кокотюхи, Оксани Кротюк, Оксани Луцешівської, Галини Малик, Дзвінки Матіяш, Богдани Матіяш, Зірки Мензатюк, Лесі Мовчун, Марії Морозенко, Сергія Оксеніка, Марини Павленко, Галини Пагутяк, Степана Процюка, Володимира Рутківського, Мар'яни Савки, Оксани Сайко та інших здобувають прихильність читачів, засвідчують новий рівень художньо-естетичної якості, стилістичної вправності, майстерності письма і формують уявлення про естетичну парадигму. Саме вони руйнують стереотипне уявлення, що дитяча література – нецікава і примітивна як об'єкт філологічного дослідження; що дитячий текст і дитяча книжка – це суто педагогічний засіб навчання, розвитку і виховання дітей. Такі уявлення мають багато спільного з радянськими трактуваннями, коли дитяча література була засобом ідейного виховання і все – зміст, форми – підпорядковувалося певним цілям. Сьогодні література для дітей найперше є мистецьким явищем, художньо-естетичним феноменом. Вона не потребує спрощення чи примітивізації. Має рацію, Микола Іванов, який вважає, що треба оновлювати методи й підходи і вчити дитину розуміти літературу, а «не спрощувати канон і не виокремлювати в ньому найпростіші для сприймання тексти, не скочувати його в примітивну попсовість» [6, с. 4]. Проблема спрощення, примітивізації текстів для дітей та юнацтва актуальна з огляду на те, що відбувається нівеляція художньо-естетичної якості літератури.

Художність, як естетична якість твору забезпечується не тільки тематико-проблематичним чи образним, а й іншими компонентами, які формують систему його поетики. Жанр, стиль і мова твору відіграють у цьому процесі надзвичайно важливу роль. Жанрову палітру сучасної реалістичної прози становлять реалістичні оповідання Оксани Сайко (збірка «Новенька»), Тані Стус, Валентини Захабури, Оксани Луцешівської, Наді Білої (збірка «Чат для дівчат»); шкільні, психологічні реалістично-пригодницькі повісті Сергія Гридіна, Ірини Мацко, Ольги Купріян, Валентина Бердта («Все починається в 13»), Степана Процюка («Полями і Хмарочосами»), реалістично-психологічні з елементами національних мотивів та зображення сучасної епохи повісті Дзвінки Матіяш («Марта з вулиці Святого Миколая», «День Сніговика»), Зірки Мензатюк («Як

я руйнувала імперію»), Степана Процюка («Вітроломи», «Варвари»); сповідальна і щоденникова проза Оксани Думанської («Школярка з передмістя»), Оксани Луцевської («Інший дім», «Задзеркалля») та ін.

Показником естетичної якості твору виступає стильова вправність письменника. Його вміння писати цікаво, розповідати свою історію, переживаючи її, наповнюючи енергетикою і смислами, майстерно володіючи образною мовою і художніми засобами. Поєднання традиції та новаторства – це один критерій естетичного аналізу творів.

Українська література для дітей має свою традицію, яка виявляється і у жанровій класифікації, і у тематико-проблематичному колі, і типології образів головних-героїв, домінуванні наративних структур і т. д. Сучасна література постає на синтезі традиції і новаторства. Яскраво це ілюструє пригодницька проза: казковий епос про славного розбійника Пинтю Олександра Гавроша, повісті Володимира Рутківського, Марини Павленко, діалогія про Івана Сірка Марії Морозенко, повісті про пригоди Остапа і Даринки Андрія Бачинського, весела й дотепна проза Сашка Дерманського. Запорукою того, що ці твори стають канонічними і займають свою нішу у національній традиції літератури для дітей, є те, що вони постали на основі багатючих джерел, позначені авторськими стильовими рисами, мають кілька смислових пластів. Саме завдяки цим підтекстовим рівням вони багатогранні і цікаві читачам з різними рівнями читацького і життєвого досвіду. Те, що не відчитує дитина, добре вловлює дорослий читач і теж захоплено читає таку прозу. Щоб так писати, треба однозначно мати талант. У реалістичній прозі це написані-пережиті тексти, у яких абсолютно все – тема, композиція, сюжет, образи, мовно-наративна модель письма, пафос гармонійно творять єдине ціле, що своєю чергою викликає у читача особливі емоції та реакції, катарсис. «Література несе не тільки естетичну насолоду, а й викликає різноманітні переживання, оскільки естетичне постає у творі як піднесене, трагічне чи комічне, як сатиричне чи гумористичне, іронічне або ліричне. Основними критеріями художності літературного твору є образність, образний лад, емоційна виразність та умовність» [3, с. 64].

Для прикладу, розглянемо повість Наді Білої, яка дивує відвертістю, оголеним нервом буття юних героїв, справжністю оповіді, майстерним письмом. «Крута компанія» – повість, яка позбавлена будь-яких табу: тематичних, мовних, дидактичних, функціональних чи ідеологічних. Це чудовий зразок глибокої, психологічної, «хард-реалістичної», сміливої прози про і для молодих людей – уже не підлітків, але ще не дорослих. Мілка, Мірка, Каринка і Юля Семенючка, а ще Дімка, Пашка, Олег і Саша Сотник – такі різні молоді люди. У кожного свій характер, світобачення і мрії. Кожен із цих персонажів – яскравий тип, репрезентант юнацької позиції і поведінки, яка формується під впливом соціального статусу родини, унаслідок життєвого досвіду, який щораз стає більшим і відкриває нові горизонти. А ще у них свої «круті компанії». Письменниця майстерно змальовує їхні портрети і характери, значну увагу приділяє деталям і відверто прописує тілесність у текст. Надя Біла не тільки вправно оповідає історію, змінюючи персонажів, композиційно поєднуючи два ракурси («Ти» і «Він» – розділи, які чергуються у повісті і роблять її гендерно симетричною), а безцеремонно називає речі своїми іменами, без прикрас показує життя таким, яким воно є. Ця

повідь викликає асоціації, пов'язані з теорією «нового роману». Тут і елементи «шозизму» (А. Роб-Грійє), і пошуки «нової психологічної матерії» (Н. Саррот), і «художня розкутість» вільного від будь-яких норм «незаангажованого митця». Надя Біла експериментує, акцентуючи на різних пластах внутрішнього і зовнішнього світу героїв, переплітаючи їх. Художньо-естетичний рівень цього тексту дуже високий, хоч естетичні категорії прописані в ньому різні й по-різному (тут і гендерна симетричність, і контрастне протиставлення духовного і матеріального, піднесеного і банального, драматичного, іронічного, комічного).

Естетичні категорії трагічного і драматичного у зв'язку з осмисленням сьогочасних подій в Україні актуалізує у повісті «Марта з вулиці Святого Миколая» та «День Сніговика» Дзвінка Матіяш. Авторка вміє балансувати на межі символічного і реального, прописуючи цю дихотомічну пару естетичних категорій у текст. Розкриття тем смерті, війни, людської агресії та жорстокості у творах для юних читачів специфічне і це ускладнює завдання письменника, який не має права психологічно травмувати дитину. Сприйняття трагічного у наш час має свої особливості, що науковці пояснюють зміною парадигм, яка відбувається у відчуттях, емоціях і світогляді сучасної людини, які відбиваються у мистецтві. «Масові та безглузді кровопролиття підвели до втрати сенсу трагічного у свідомості індивіда наприкінці ХХ ст. У класичній естетиці катарсис – очищення стражданнями – займав центральне місце. [...] Оскільки трагічне відчуття зайшло у кризу, треба визнати, що доба межі ХХ–ХХІ ст. є посттрагічною» [10, с. 208].

Отже, зміна естетичної парадигми творення, функціонування та осмислення сучасної реалістичної прози для підлітків продиктована основними тенденціями її розвитку, а саме: відсутністю тематичних обмежень, відвертим художнім осмисленням тих проблем, про які не прийнято було говорити у літературі, які вважалися «низькими», «нелітературними» (фізіологічне дорослішання, набуття сексуальності, приховані бажання і дорослий досвід) та були забороненими для юних читачів; розгалуженою жанровою системою; поглибленням психологічної характеристики дітей-героїв; переосмисленням літературної традиції попередніх епох; відвертістю письма.

Зауважуємо позитивну і негативну динаміку. З одного боку, маємо появу різноматимічних, цікавих, відвертих, психологічних, художніх текстів реалістичного спрямування для і про підлітків. З іншого, – проблему примітивізації, спрощення, ігнорування естетичних критеріїв, продукування текстів на замовні теми, орієнтацію на західні практики без урахування національної специфіки літературної традиції, ментальності, культури читання і сприйняття; неправомірне вибудовування канону сучасної дитячої літератури (загального і шкільного) за рахунок пропагування посередніх текстів.

Сьогодні складно говорити про літературу, яка не пройшла випробування часом, але аналіз особливостей естетичної парадигми дає можливість зробити висновки про основні тенденції її розвитку, зауважити позитивні і негативні чинники впливу, висвітлити художню специфіку. На основі таких результатів перспективним є вивчення процесу творення канону української літератури для дітей та юнацтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Адорно Т.* Теорія естетики / Теодор Адорно ; пер. з нім. П. Тарашук. – Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – 518 с.
2. *Баран У.* Сучасна реалістична проза для дітей: український та німецький контексти (на прикладі творів Володимира Рутківського та Анне Вооргове) [Електронний ресурс] / Уляна Баран. – Режим доступу : <http://urcssyl.com.ua/.../uljana-baran-ukrajinska.../>
3. *Білоус П. В.* Вступ до літературознавства: навч. посібник / П. В. Білоус. – Київ : ВЦ «Академія», 2011. – 336 с.
4. *Горlach М. І.* Основи філософських знань. Філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство : підручник / М. І. Горlach, В. Г. Кремень, С. М. Ніколаснко та ін. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 1028 с.
5. *Іванишин П.* «Критерії художності: актуалізація базового поняття» [Електронний ресурс] / Петро Іванишин. – Режим доступу : <http://dontsov-nic.com.ua/kryteriji-hudozhnosti-aktualizatsiya-bazovoho-ponyattya/>.
6. *Іванов М.* Хрестоматія нова: але дріява / Микола Іванов // Літературна Україна. – 2017. – № 9. – С. 1, 4.
7. *Качак Т. Б.* Діти перехідної епохи у сучасній українській літературі для юних читачів / Т. Б. Качак // Прикарпатський вісник НТШ «Слово». – Івано-Франківськ. – 2016. – № 2 (34). – С. 362–372.
8. *Качак Т. Б.* Українська література для дітей : підручник / Т. Б. Качак. – Київ : ВЦ «Академія», 2016. – 352 с.
9. *Ковалів Ю.* Історія української літератури: кінець XIX – поч. XXI ст.: підручник: у 10 т. / Юрій Ковалів. – Київ : ВЦ «Академія», 2013. – 512 с.
10. *Криворучко С.* Естетична парадигма літератури межі XX–XXI ст. / С. Криворучко // Іноземна філологія. – 2014. – Вип. 126. – Ч. 1. – С. 206–217.
11. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Т. 1 / автор-уклад. Ю. І. Ковалів. – Київ : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.

*Стаття: надійшла до редакції 28.03.2017
прийнята до друку 11.04.2017*

CONTEMPORARY UKRAINIAN REALISTIC PROSE FOR TEENAGERS: THE CHANGES IN THE AESTHETIC PARADIGM

Tetiana KACHAK

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
The Department of Professional Methods and Technologies of Elementary Education,
57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine
e-mail: tetiana.kachak@gmail.com*

The present article highlights the features of the aesthetic paradigm of contemporary Ukrainian realistic prose for teenagers. The changes which took place in comparison with the literature of the previous historical and literary era have been in focus of this article. The factors which define the content and nature of the aesthetic paradigm and literature for children and youth have been distinguished, namely the worldview model, historical

and cultural conditions, the idea of artistry, generic, stylistic, imaginative, linguistic and narrative forms, interrelation of tradition and innovation, orientation towards young readers' psychophysical characteristics of a particular society and epoch. The representation of these basic aesthetic categories in the texts by Serhiy Hridin, Nadia Bila, Dzvinika Matiyash, Zirka Menzatiuk and other writers has been analyzed.

The change of the aesthetic paradigm is evident on the textual and contextual levels. The contextual aspect comprise worldview concept, cultural and historical conditions of the era in which the writer works and to which the recipients of his texts belong. It defines the textual practices, i.e. artistic tone, theme, genre, style, images and the language used, and generally the aesthetic character.

Ethical and aesthetic standards and evaluation of young people's behavior are changing in modern society. The categorical stereotypes regarding their moral and ethical, gender and sexual education disappear. The books by Serhiy Hridin («The Misunderstood», «Not an Angel»), Iryna Matsko («Transitional Age of My Mother»), Olga Tsypryan («Salty Kisses»), Nadia Bila («The Cool Company») mirror these changes.

Post-totalitarian period was the catalyst for national-patriotic and anti-colonial motifs, to make the case – the story «The Way I Was Destroying the Empire» by Zirka Menzatyuk, «The Wind-Breakers» and «The Barbarians» by Stepan Protsiuk, «Hamlet» Elena Zakharchenko.

The artistry is the aesthetic quality of the work, providing the thematic problem scope, imagery and other important components of work, like genre, style mastery and language chosen.

Contemporary literature arises on the basis of the synthesis of tradition and innovation. This illustrates the adventure fiction: the fairytale epic about the famous Pyntya by Alexandr Havrosh, the adventure novel by Vladimir Rutkivsky, the story about the Mermaid by Marina Pavlenko, the dilogy about Ivan Sirko by Mary Morozenko, the story about Ostap and Darynka's adventures by Andriy Bachynskyi, the funny and witty prose by Sasha Dermanskyi.

The change of the aesthetic paradigm of the creation, operation and understanding of contemporary realistic prose for teenagers is determined by the main trends in its development. These trends are the following: the absence of thematic restrictions; branched genre system; synthesis and diffusion of genre forms within a single text; deep psychological characteristics of the children as heroes; rethinking of literary tradition of previous eras; openness of writing; expansion of works' functionality, generation of new (informative and entertaining) emotional experience.

Positive and negative trends can be witnesses. The emergence of interesting, outspoken, psychological and realistic artistic texts about teenagers constitutes a positive trend. The problem of primitivism, simplification, ignorance of aesthetic criteria, producing texts on customary themes, and the focus on the Western practice excluding national specific literary tradition, mentality and culture, is a negative trend.

Keywords: realistic fiction for teenagers, aesthetic paradigm, aesthetic category, artistry.